

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA**

Evidenčné číslo: 101003/B/2023/36145173762482692

**Analýza prechodu post-komunistických krajín z
centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku:
Tridsať rokov kapitalizmu v Slovenskej republike**

Bakalárska práca

2023

Laura Erdélyiová

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE
NÁRODOHOSPODÁRSKA FAKULTA**

**Analýza prechodu post-komunistických krajín z
centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku:
Tridsať rokov kapitalizmu v Slovenskej republike**

Bakalárska práca

Študijný program: Aplikovaná ekonómia

Študijný odbor: Ekonómia a manažment

Školiace pracovisko: Katedra hospodárskej politiky

Vedúci záverečnej práce: : Ing. Erika Majzlíková, PhD.

Bratislava 2023

Laura Erdélyiová

Pod'akovanie:

Týmto by som sa chcela poďakovať mojej školiteľke Ing. Erike Majzlíkovej PhD. za pomoc pri písaní tejto bakalárskej práce, vždy rýchlu a konštruktívnu spätnú väzbu a najmä za ústretovosť a pochopenie počas môjho študijného pobytu v zahraničí.

Abstrakt

ERDÉLYIOVÁ, Laura: Analýza prechodu post-komunistických krajín z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku: Tridsať rokov kapitalizmu v Slovenskej republike – Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta; Katedra hospodárskej politiky. – Ing. Erika Majzlíková PhD. – Bratislava: NHF EU, 2023 ,40 str.

Záverečná práca je vypracovaná na tému Analýza prechodu post-komunistických krajín z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku: Tridsať rokov kapitalizmu na Slovensku. Cieľom bakalárskej práce je identifikovať dopady transformácie na ekonomický rozvoj, rast a vývoj postkomunistických krajín pri prechode z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku. Predmetom odbornej práce je porovnanie rozdielnych procesov transformácie skupín post-komunistických krajín a ich rozvoj a rast v dvoch rôznych obdobiach- období socializmu a období kapitalizmu. Obdobie kapitalizmu výrazne ovplyvnilo fungovanie viacerých krajín, vrátane Slovenskej republiky a dôležitým prvkom tejto práce je aj preskúmanie vplyvu daných reforiem počas uplynulých 30 rokov na Slovensku. Mnohé krajiny sa počas transformácie stali súčasťou dôležitých nadnárodných organizácií a ďalšie tento krok v blízkej dobe plánujú. Prevláda konsenzus, že členstvo v Európskej únii má pozitívny vplyv na ekonomický rast post-komunistických krajín. V rámci praktickej časti bakalárskej práce potvrdzujeme tento trend aj kvantitatívne pomocou lineárnej regresie s umelou premennou pre členstvo v Európskej únii. Aj po vyše tridsiatich rokoch od oslobodenia sa spod vplyvu Sovietskeho zväzu Slovenská republika , ale aj ostatné krajiny neustále konvergujú, a teda nemôžeme povedať, že je transformačný proces ukončený, no dnes už dokážeme zhodnotiť jeho prínosy, i prípadné nedostatky.

Kľúčové slová:

centrálne plánovaná ekonomika, trhovú ekonomiku, transformačný proces, ekonomický rast, Európska únia, Slovenská republika, regresia, HDP na obyvateľa

Abstract

The goal of the bachelor thesis is to identify the impact of transformation on the economic development, growth and evolution of post-communist countries while undergoing the transition from planned to market economy. We aim to compare different transition processes of post-communist countries and their development and growth in two specific periods- during socialism and later on during capitalism. The period of capitalism significantly impacted multiple countries, including Slovak republic and it will be an important aspect of our thesis to analyze the influence of reforms during the last 30 years in Slovak republic. Many countries became members of international organizations during their transition or are planning to do it in the near future. We are aware of a general consensus that the membership in European union should positively impact the economic growth of the involved countries. In the practical part of our thesis we confirm this trend via qualitative data using a linear regression with a dummy variable consisting of EU membership data. Even after thirty years after the dissolution of Soviet Union, Slovak republic and the rest of the post-communist countries are still actively converging, thus we can conclude, that the transition process is not finished, however today we can already discuss its benefits and possible disadvantages.

Keywords:

Planned economy, market economy, transformation process, economic growth, European union, Slovak republic, regression, GDP per capita

OBSAH

ÚVOD.....	7
1 Súčasný stav problematiky doma a v zahraničí.....	9
1.1 Rozdelenie post-komunistických krajín do skupín s podobným vývojom.....	9
1.2 Vplyv politickej situácie na vývoj jednotlivých post-komunistických krajín.....	10
1.3 Privatizácia.....	11
1.4 Transformácia Slovenskej republiky.....	13
1.4.1 Rozdelenie Československa.....	13
1.4.2 Samostatnosť Slovenskej republiky a jej ekonomický cyklus.....	15
1.4.3 Slovenská republika v Európskej únii.....	22
1.4.3.1 Výhody členstva Slovenskej republiky v Európskej únii.....	23
1.4.3.2 Eurofondy.....	23
1.4.3.3 Zhodnotenie pôsobenia Slovenskej republiky v Európskej únii.....	24
2 Cieľ práce, jej metodika a metódy skúmania.....	26
3 Výsledky práce.....	29
3.1 Porovnanie hospodárskeho rastu Českej a Slovenskej republiky.....	29
3.2 Priame zahraničné investície.....	31
3.3 Vplyv členstva v Európskej únii na rast HDP na obyvateľa.....	32
4 Záver a diskusia.....	35
Zoznam použitej literatúry.....	38
Prílohy.....	40

Zoznam tabuliek a grafov

Tabuľka č.1 : Vývoj HDP v Slovenskej republike za roky 2006 až 2014 znázorňujúce recesiu s dvojitém dnom

Tabuľka č.2: Výstup z regresného modelu v programe STATA

Graf č.1 : HDP na obyvateľa pre krajiny V4 za roky 1991 až 2021

Graf č.2 : Grafické znázornenie absolútneho vývoja HDP v Českej a Slovenskej republike

Graf č.3 : Grafické znázornenie percentuálneho vývoja HDP v Českej a Slovenskej republike (tempo rastu)

Graf č.4 : Grafické znázornenie vývoja HDP na obyvateľa v Českej a Slovenskej republike

Graf č.5 : Vývoj priamych zahraničných investícií na Slovensku

ÚVOD

Po druhej svetovej vojne sa Európa rozdelila na západnú a východnú oblasť. Kým západná časť na čele s krajinami ako Francúzsko, Rakúsko či škandinávské krajiny presadzovali politiku trhovej ekonómie s voľnou výmenou tovarov a služieb, východná časť pod vedením Sovietskeho zväzu preferovala centrálne riadenú, a hlavne uzavretú, ekonomiku. Zatiaľ čo Západná Európa bola riadená politickými silami, ktoré uznávali základné myšlienky voľného trhu a súkromného majetku, v Sovietskom zväze vládla úzka skupina ľudí Marxisto-Leninistov, ktorí ustanovili dominantnú pozíciu štátom vlastnených majetkov. Znamenalo to byrokratické riadenie trhu, kde sa presadzoval tzv. soft-budget constraint. Základnou myšlienkou tohto cenového ohraničenia je plánovaná výroba, ktorá bola hnaná kvantitatívnymi očakávaniami. Keďže bol trh riadený štátom, v prípade neefektívnej výroby dochádzalo k rôznym dotáciám a iným formám pomoci od štátu, čo v podstate znamenalo neefektívne využívanie výrobných faktorov, keďže boli veľakrát presadzované také výrobné odvetvia, ktoré nenapĺňali očakávané výnosy. Myšlienka socializmu pozostávala z ekonomických rozhodnutí riadených politickými orgánmi, neefektívneho hospodárenia, takmer nulovej interakcie so zahraničím a s neexistujúcim súkromným majetkom. Môžeme tvrdiť, že predstavitelia socializmu presadzovali tvrdé štátne zásahy do fungovania ekonomiky, čím znemožnili prirodzené fungovanie trhu a teda aj jej sebareguláciu. Naopak, západné krajiny presadzovali tzv. hard-budget constraint, ktorý na základe vysokej citlivosti na ceny umožňoval efektívnu výrobu a využitie výrobných faktorov. Podniky neboli umelo dotované štátom, a teda v prípade vysokých nákladov museli optimalizovať svoju výrobu, aby boli schopní naďalej produkovať, predávať a tým aj dosahovať zisky.

Vojnou zdevastovaná Európa sa po jej skončení postupne snažila vrátiť k fungovaniu ekonomiky z predvojnových čias. Môžeme tvrdiť, že štáty mali v 50. rokoch minulého storočia podobnú štartovaciu pozíciu, dokonca v roku 1950 mali štáty ako Československo, Poľsko či Maďarsko vyšší hrubý domáci produkt na obyvateľa než Španielsko či Taliansko.¹ Počas takmer 50 ročného pôsobenia Sovietskeho zväzu sa v daných krajinách situácia drasticky zmenila. Krajiny, ktoré mali predpoklad na relatívne stabilný ekonomický rast a vývoj, odrazu

¹ Prednáška od Prof. Peev na WU Wien (European Integration)

stagnovali, klesala efektívnosť a produktivita výroby, čoho výsledkom bol aj pokles rastu HDP. Základnou príčinou bol nadmerný zásah štátu do fungovania ekonomiky.

Uplynulo už vyše 30 rokov odkedy Sovietsky zväz zanikol, a teda môžeme tvrdiť, že post-komunistické krajiny už tri desaťročia prechádzajú procesom transformácie. Každá z týchto krajín sa musela vyrovnáť so situáciou v ktorej sa ocitla. Nemôžeme tvrdiť, že všetky post-komunistické krajiny sa transformovali rovnako, nakoľko mali jednak rôzne štartovacie pozície, ale situáciu ovplyvnila aj nálada v spoločnosti a schopnosť reštrukturalizácie jednotlivých sektorov. Niektoré krajiny vyjadrili svoju medzinárodnú orientáciu zapojením sa do nadnárodných organizácií ako napr. Európska únia. Práve krajiny, ktoré sa stali členmi EÚ konvergujú k trhovým, tzv. západným, ekonomikám oveľa rýchlejšie než tie, ktoré sa dodnes členmi nestali. Cieľom praktickej časti bakalárskej práce je toto tvrdenie dokázať aj kvantitatívne pomocou lineárnej regresie s umelou premennou pre členstvo v EÚ. Takisto sa pozrieme na to, ako ovplyvnili ekonomický rast postkomunistických krajín ďalšie nezávislé premenné ako napr. *otvorenosť ekonomiky*, ktorá je významným ukazovateľom prechodu na trhovú ekonomiku či stabilita inflácie, čo bola jedna z kritérií na prijatie do Eurozóny (tzv. Maastrichtské kritériá). Vyplývajúc z kontextu našej práce sa primárne zameriavame na umelú premennú *členstvo v EÚ*, na základe ktorej budeme vedieť kvantitatívne identifikovať vplyv členstva na ekonomický rast krajiny (konkrétne na hrubý domáci produkt na obyvateľa).

Slovenská republika si prechádzala špecifickým procesom transformácie, nakoľko sa len štyri roky po Nežnej revolúcii (a teda konci socialistického režimu na jej území) stalo samostatnou suverénnou republikou. Rozdelenie Československa ovplyvnilo konvergenciu oboch krajín, čo podrobnejšie zhrnieme v teoretickej časti tejto práce. Prinieslo to ale zaujímavé pozorovania medzi Českou a Slovenskou republikou a ich rozličnými procesmi transformácie. Konkrétne grafické analýzy zahrnieme do praktickej časti tejto bakalárskej práce. Rozdielna štartovacia čiara sa ukázala ako signifikantný faktor pri porovnaní týchto dvoch krajín, a takisto pri vplyve Európskej únie.

1 Súčasný stav problematiky doma a v zahraničí

1.1 Rozdelenie post-komunistických krajín do skupín s podobným vývojom

V odbornej práci skúmame rozličný vývoj post-komunistických krajín (resp. skupín post-komunistických krajín) pri prechode z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku. Otázkou, čo je príčinou tak fundamentálne odlišného vývoja krajín sa zaoberalo mnoho autorov, a teda existujú rôzne názory na danú problematiku. Po analýze skupín post-komunistických krajín sa dôkladnejšie venujeme Slovenskej republike. Skúmame jej prechod z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú naprieč jej ekonomickým cyklom po rozdelení Československa.

Prevládajúci je názor, že krajiny je možné zoskupiť podľa ich štrukturálnej podobnosti, z čoho môžeme vyvodit', že krajiny v jednej skupine majú tendenciu sa vyvíjať podobne ². O výskumnú prácu „From plan to market: Patterns of Transition“ sa opierame aj v tejto bakalárskej práci. Samotný názov nám evokuje, že krajiny sú počas prechodu na trhovú ekonomiku charakteristické svojím správaním a vývojom, a teda je možné ich porovnávať a zoskupovať. Výskum realizovali autori De Melo a kolektív na 26-ich post-komunistických krajinách, s príležitostným použitím Číny a Vietnamu na účel porovnania. Záverom tohto výskumu je názor, že krajiny s podobnými charakteristikami sa správajú rovnako, a teda je možné post-komunistické krajiny rozdeliť na krajiny strednej a východnej Európy a krajiny pôvodného Sovietskeho zväzu.

Ako hlavný prvok úspešnej transformácie považujú ekonomickú stabilitu. Tú skupiny strednej Európy dosahovali rýchlejšie, zatiaľ čo druhá skupina krajín s týmto problémom bojuje dodnes. Pre dosiahnutie ekonomickej stability bolo pre post-komunistické krajiny dôležité sa odpútať od nadmernej vládnej kontroly a začať liberalizovať ekonomický trh. Prirodzene, prvým krokom, ktorý musel prísť bolo zrušenie štátneho vlastníctva, čo umožnilo podnikom začať fungovať na princípe slobodného vývoja trhu(viac v podkapitole 1.3

² De Melo, Marta a kol. :*From plan to Market: Patterns of Transition*. 1996. The World Bank, Policy Research Department

Privatizácia). Na základe liberalizácie trhu mohli reformnejšie krajiny alokovať zdroje do terciárneho sektoru služieb, miesto sekundárneho, čo bývalo zvykom dovtedy. Táto skutočnosť viedla k ekonomickému rastu, nakoľko doposiaľ boli dané sektory potláčané i napriek tomu, že v nich bol potenciál na rast. Spôsob akými sa jednotlivé krajiny vysporiadali s touto skutočnosťou ich istým spôsobom znovu rozdelilo do dvoch skupín- krajín strednej Európy, ktoré boli otvorenejšie novým reformám a teda aj ich ekonomický rast bol významnejší a krajín pôvodného Sovietskeho zväzu, ktoré sa stále opierali o systém socializmu, čo sa preukázalo nižším ekonomickým rastom a dlhším transformačným procesom.

1.2 Vplyv politickej situácie na vývoj jednotlivých post-komunistických krajín

S detailnejším rozdelením pracovali neskôr Evgeni Peev and Dennis C. Mueller ,na základe poznatkov Jánosa Kornaiho, vo svojom výskume na tému : “Democracy, Economic Freedom and Growth in Transition Economies”, kde bolo rozdelení krajín až štyri: krajiny pôvodného Sovietskeho zväzu, pobaltské krajiny, krajiny strednej a východnej Európy a krajiny z juhovýchodnej Európy, tzv. bývalej Juhoslávie³. Autori po zániku Sovietskeho zväzu čakali okamžitú reakciu krajín prostredníctvom ekonomických reforiem , a teda i relatívne rýchly prechod na trhovú ekonomiku a liberalizáciu trhu, čo by malo veľký vplyv na následnú demokratizáciu post-komunistických krajín. Vo výskume sa zaoberali myšlienkou, že čím je krajina demokratickejšia tým vyššiu kvalitu majú ekonomické inštitúcie danej krajiny, čo vplýva pozitívne na jej ekonomický rast. Dnes už môžeme povedať, že tento proces neprebehol tak hladko ako sa predpokladalo a niektoré krajiny dodnes bojujú za demokratický režim.

Autori sa takisto venovali možnému vplyvu vstupu do Európskej únie, ktorý sa práve týka rýchlejšie sa vyvíjajúcich demokratickejších krajín. Vyhodnotili to ako pozitívny vplyv, čo dokazujú aj štatistické údaje týkajúce sa ekonomických ukazovateľov post-komunistických krajín, ktoré vstúpili do Európskej Únie. Hovoríme napríklad o ukazovateľoch ako rast HDP na obyvateľa, rast priemernej mzdy či stabilita inflácie. V závere autori odhalili aj potenciálne negatívne vplyvy demokratického režimu na ekonomický rast krajín. Argumentovali prostredníctvom väčšieho verejného sektora, čo spôsobuje nárast verejného dlhu. Výsledkom je spomalenie rastu. Konečným zistením ich výskumu je tvrdenie, že demokratický režim

³ Peev,E., Mueller.D. :*Democracy,Economic Freedom and Growth in Transition Economies*,2012, Blackwell Publishing Ltd.

zvyšuje ekonomický rast krajín, nakoľko vplýva na inštitucionálne zmeny, ktoré majú dlhodobejšie účinky než len samotný ekonomický rast.

Na vplyv liberalizácie a dosiahnutej úrovne ekonomickej slobody sa pozreli Berta Heybey a Peter Murell vo svojej práci “The relationship between Economic Growth and the speed of liberalization during transition.” Autori pracujú na základe už existujúcich štúdií, pričom skúmajú hlavne interpretácie výsledkov a ich dôležitosť. Naznačujú, že niektoré predošlé štúdie mohli použiť nesprávne, prípadne nedostatočné metodologické postupy, a tým pádom podceňiť či preceniť jednotlivé aspekty vplývajúce na ekonomický rast daných krajín.⁴ V tejto práci môžeme vnímať iný pohľad na transformačný proces. V doposiaľ spomenutých prácach sa autori vyjadrovali v prospech samotného procesu transformácie a videli pozitívny vplyv jednotlivých ekonomických veličín na samotnú transformáciu.

Berta Heybey a Peter Murell zaujali odlišné stanovisko. Podľa nich má na konečný výsledok omnoho vyšší vplyv východisková pozícia jednotlivých krajín než samotný proces transformácie. Krajiny, ktoré boli súčasťou pôvodného Sovietskeho zväzu, tzv. FSU krajiny, mali hlbšie zakorenené črty socializmu a takisto i nálada v spoločnosti nevolala po zmene natoľko ako napr. v krajinách strednej Európy ako boli Maďarsko, Poľsko či Československo.⁵ Prirodzene po zániku Sovietskeho zväzu sa transformačný proces rozbehol oveľa rýchlejším tempom v krajinách, ktoré sa snažili vymaniť spod socialistického vplyvu už dlhšie obdobie. Nepochybne najväčší progres môžeme vidieť na krajinách, ktoré neskôr vstúpili do nadnárodných organizácií ako sú Európska Únia, Eurozóna či Severoatlantická aliancia. “V rámci nášho výskumu sme objavili silnú spojitosť medzi ekonomickou prosperitou a členstvom v Európskej únii.”⁶

1.3 Privatizácia

Jednoznačne, jednou z najdôležitejších súčastí transformačného procesu post-komunistických krajín je privatizácia. Ako uvádzajú William L. Megginson a Jeffrey M. Netter vo svojom diele “From State to Market: A Survey of Empirical Studies on

⁴ Heybey Berta & Murell Peter: *The Relationship between Economic Growth and the Speed of Liberalization During Transition*. 1999, The Gordon and Breach Publishing Group

⁵ Heybey Berta & Murell Peter: *The Relationship between Economic Growth and the Speed of Liberalization During Transition*. 1999, The Gordon and Breach Publishing Group

⁶ Campos, Coricelli, Moretti: *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*, (2014), IZA Publication

Privatization”, transformačný proces v 90tych rokoch pozostával najmä z prechodu štátom vlastneného majetku do súkromných rúk.⁷ Na základe štúdií vieme, že súkromne vlastnené firmy sú efektívnejšie ako štátne, z dôvodu, že nie sú dodatočne dofinancované a limituje sa možnosť prípadného monopolu. Štátne podniky fungovali na báze tzv. soft-budget constraint. Myšlienkou tohto cenového ohraničenia je plánovaná výroba, ktorá bola hnaná kvantitatívnymi predpokladmi. Keďže bol trh riadený štátom, v prípade neefektívnej výroby dochádzalo k rôznej finančnej pomoci a iným formám podpory od štátu, čo v podstate znamenalo mrhanie výrobnými faktormi, keďže mohli byť presadzované také výrobné odvetvia, ktoré neboli najefektívnejšie a zoptimalizované. Hlavná myšlienka socializmu pozostávala z rozhodnutí riadených politickými orgánmi, neoptimalizovaným hospodárením, s minimálnou interakciou so zahraničím a s neexistujúcim súkromným majetkom. Predstavitelia socializmu presadzovali tvrdé štátne zásahy do fungovania ekonomiky, čím znemožnili prirodzené fungovanie trhu.

Pri súkromných podnikoch je menšia pravdepodobnosť neefektívneho narábania so zdrojmi, čo vplýva na jej celkovú ziskovosť. Vysvetľujeme si to pôsobením pod tzv. hard-budget constraint, ktorý na základe vysokej citlivosti na ceny umožňoval efektívnu výrobu a využitie výrobných faktorov. Podniky neboli umelo podporované štátom, a teda v prípade vysokých nákladov museli optimalizovať svoju výrobu, aby boli schopní naďalej produkovať, a dosahovať zisky.

Autori upozorňujú, že proces privatizácie podlieha nielen ekonomickým, ale i politickým faktorom, a teda je dôležité dohliadnuť nato, aby sa nezneužil politickými silami. V závere práce autori preskúmali aj vplyv privatizácie na zamestnanosť. Na základe skutočností, že súkromné podniky musia pracovať efektívne dochádzalo k prepúšťaniu zamestnancov, čo automaticky znižovalo zamestnanosť. Na druhej strane sa takýmto postupom zvýšila efektivita práce. V období socializmu sa preferovala myšlienka, aby každý mal pracovné miesto, a teda istotu práce, čo spôsobilo, že sa vytvárali aj také pracovné pozície, ktoré neboli nutné. Pre ekonomiku krajiny, obzvlášť krajín so štátom vlastnenými podnikmi, nie je takýto postup ekonomicky výhodný. Po presune vlastníctva podnikov do súkromnej sféry prišlo k odstráneniu nadbytočných pozícií, čo síce spôsobilo zníženie množstva pracovných pozícií, ale ekonomicky to dokázalo podniky naštartovať k lepším finančným výkonom.⁸

⁷ Megginson L. William & Netter M. Jeffrey : *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*. 2001, Journal of Economic Literature

⁸ Megginson L. William & Netter M. Jeffrey : *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*. 2001, Journal of Economic Literature

1.4 Transformácia Slovenskej republiky

1.4.1 Rozdelenie Československa

30 rokov od pádu socialistického režimu je výrazný míľnik pre našu krajinu, a preto sme sa rozhodli v rámci analýzy vývoja post-komunistických krajín sústrediť prevažne na Slovenskú republiku a jej spoločné a rozdielne charakteristiky so zvyšnými krajinami. Porovnanie týchto ukazovateľov slúži na sledovanie rozdielov daných krajín, čo vo veľkej miere dokáže pomôcť pri implementovaní politík našou vládou, ktoré sa javia ako úspešné v zahraničí. Dôležitú úlohu pri začiatku transformácie zohrávala štartová čiara, na ktorej naša republika stála.. V 90tych rokoch sa Slovenská republika začala postupne orientovať na trhovú ekonomiku. Tento proces bol a ešte stále je zdĺhavý. Zo začiatku bol primárne poznačený politickou situáciou i rôznymi očakávaniami spoločnosti. Zatiaľ čo jedna skupina ľudí mala očakávania vysoké a predstavovala si, že za pár rokov bude naša krajina na úrovni tých západných, druhá skupina bola o niečo skeptickejšia. Neistota z nadechádzajúcich rokov pramenila hlavne z pochybnosti ako zvládne Slovenská republika pozíciu samostatnej krajiny, z čoho vyplývajú nové zodpovednosti.

“Išlo o ekonomiku postihnutú tzv. transformačnou depresiou, značnou nerovnováhou (inflačný vývoj, nerovnováha vo verejných financiách či na trhu práce) či rozporuplnými očakávaniami (neistota spojená s novou menou, schopnosťou fungovania ekonomiky, ktorá bola komplementárna voči českej..)”⁹ Treba poznamenať, že v rámci Československa dosahovala Slovenská republika nižšie ekonomické výsledky ako Česká republika. Dopad rozdelenia Československa v roku 1993 mal teda značne negatívnejší efekt na Slovensko. Vládni predstavitelia sa spočiatku rozhodli pre radikálnejší proces transformácie. Krajina ako Slovenská republika, začínajúca v podstate od začiatku, bola ideálnym kandidátom na rýchly proces transformácie, ktorý mal zaručiť ekonomickú samostatnosť a stabilitu. Radikálna cesta bola preferovaná z dôvodu nenávratnosti k uplynulému režimu.

S voľbami v roku 1992 sa naratív rapídne otočil a odrazu politici preferovali pomalšiu cestu transformácie. V tom čase si procesom prechádzali Česká a Slovenská republika spolu a

⁹ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

slovenská časť politikov argumentovala, že radikálny spôsob akým sa krajiny rozhodli prejsť z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú vyhovuje viac Českej republike nakoľko majú ekonomiku silnejšiu a dokáže ustáť aj radikálnejšie zmeny, zatiaľ čo slovenská ekonomika je krehšia, a teda aj proces transformácie by mal byť mäkší. Hlavnými argumentmi proti radikálnej transformácii boli vysoké finančné náklady či prílišná reštrikcia. V podstate môžeme tvrdiť, že istú rolu tu zahral aj populizmus, nakoľko politickí predstavitelia si uvedomovali možnosť straty popularity u voličov zavedením drastických opatrení. Podrobnejšie sa týmto argumentom venuje Karol Morvaj v publikácii *Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska*, kde ich rozpisal do nasledovných bodov:

- Ako prvý bod ustanovil rozdielny vplyv transformácie na Českú a Slovenskú republiku. Zatiaľ čo ekonomika Českej republiky fungovala dominantným a samostatným spôsobom, slovenská ekonomika zastávala druhoradú, takmer doplnkovú pozíciu v rámci Československa. Logicky z toho vyplýva, že Česká republika bola pripravená zaujať samostatnú pozíciu v podstate okamžite po rozdelení a mohla sa primárne sústrediť na implementáciu nových reforiem. Slovenská republika spočiatku bojovala s novou pozíciou, na ktorej sa ocitla, s primárnym cieľom dosiahnuť ekonomickú stabilitu a samostatnosť, čo spôsobilo nedôveru obyvateľov, ale i vládnych predstaviteľov v okamžité veľké reformy.
- Autor sa v druhom bode opiera o argumenty zo zborníkov NE-ZES (Nezávislé združenie ekonómov Slovenska), ktoré opisovali reštrikcie, ktorú by boli nevyhnutné pri radikálnom spôsobe transformácie. Pri tak drastickej zmene akou je prechod z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú sa mení celá základná štruktúra fungovania krajiny, a teda prirodzene ekonomika krajiny najprv prejde do recesnej fázy, nakoľko sa musí adaptovať na nový koncept a reštrukturalizovať smerovanie podnikov. V rámci tohto bodu autor opisuje negatívne vplyvy radikálnej transformácie na ekonomickú sféru, ale takisto i na sociálnu oblasť, nakoľko reštrikcie by sa prirodzene týkali aj verejných financií. Znovu s týmto dostávame k obavám a nedôvere zo strany spoločnosti, čo vyústilo k pomalšiemu a menej drastickému procesu transformácie.¹⁰

¹⁰ Morvaj Karol a kol. : *Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska*. 2005. ISBN 80-7144-143-0.

Je potrebné si uvedomiť, že centrálna plánovaná ekonomika a trhovú ekonomiku sú dramaticky odlišné režimy, a teda prechod z jedného režimu do druhého nie je možné uskutočniť bez akýchkoľvek nákladov či negatívnych dopadov. Predstavy, že by to možné bolo boli naivné a spôsobilo to vysokú nedôveru obyvateľov v prechode na nový režim. Z dnešného pohľadu už môžeme oponovať tomuto názoru, vzhľadom na porovnanie ekonomického rastu Českej republiky a Slovenskej republiky po období rozdelenia, kde Česká republika rástla v absolútnych hodnotách rýchlejšie ako Slovenská.¹¹

1.4.2 *Samostatnosť Slovenskej republiky a jej ekonomický cyklus*

Cieľom transformácie bolo čo najrýchlejšie dobehnúť vyspelé západné ekonomiky a očakávalo sa, že Slovenská republika postupným napodobňovaním dokáže konvergovať k daným krajinám. Veď napokon je všeobecne známe, že menej vyspelé krajiny sa pomocou reálnej konvergenzie približujú k ekonomickej špičke. Zo začiatku je proces najrýchlejší. Čím je dobiehajúca krajina najzaostalejšia, tým väčší progres dokáže spraviť za čo najkratší čas. To bol aj prípad Slovenskej republiky. Spočiatku dokázala rásť veľmi rýchlo a pozitívne očakávania sa naplňali. Pokrok bol však iba relatívny, nakoľko Slovenská republika dosahovala vysoké výsledky len z dôvodu, že bola zaostalejšia. Postupom času, čím vyspelejšou krajinou sa stala, tým náročnejšie bolo ďalej rásť a doťahovať sa za vyspelými krajinami. Ideálnym scenárom je, keď sa zaostalá krajina dokáže približovať vyspelejším vo všetkých ekonomických aspektoch. Je nutné podotknúť, že výraznou mierou pomohol slovenskej konvergencii vstup do EÚ a proces naplňovania podmienok na vstup do Eurozóny, keď sa zaviazalo k plneniu viacerých kritérií, ktoré docieľujú ekonomickú stabilitu.¹²

Ekonomovia z Ekonomického ústavu SAV vyzdvihli jeden aspekt, v ktorom sa Slovenská republika vymyká normám Európskej únie, no nie je to považované za negatívum. Jedná sa konkrétne o spracovateľský priemysel. "V krajinách EÚ prevažne dochádza k poklesu váhy spracovateľského priemyslu. Klesá podiel spracovateľského priemyslu na zamestnanosti aj na tvorbe HDP. V údajoch za slovenskú ekonomiku však takúto tendenciu nevidno. Priemyselná výroba si v SR zachováva svoj podiel, pri vyjadrení v stálych číslach sa jej podiel dokonca razantne zvyšuje. Slovensko tak nekopíruje jednu z charakteristických tendencií

¹¹ Vlastné spracovanie grafov s kvantitatívnymi dôkazmi tohto tvrdenia nájdete v praktickej časti tejto práce.

¹² Kačurová Mária a kol.: *Konvergencia ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám stav, riziká a scenáre*. 2006, IFP, Ministerstvo financií

vývoja štruktúry európskej ekonomiky.”¹³ Pri takýchto porovnaníach je dôležité sledovať štruktúru ekonomiky danej krajiny. Nedávalo by zmysel pri slovenskej transformácii slepo sledovať trendy Európskej únie, bez toho, aby sme zobrali do úvahy samostatnú ekonomiku Slovenskej republiky. Spracovateľský priemysel dosahuje vysoký podiel na hrubom domácom produkte krajiny, a takisto vplýva aj na pozitívnu zahraničnú bilanciu, zamestnanosť či rozvoj ďalších sektorov v rámci rôznych regiónov Slovenskej republiky. Niekedy je rozumnejšie sa sústrediť na individuálnu výkonnosť daného sektoru, miesto toho, aby sa krajina snažila kopírovať smerovanie podľa určitého vzorca iných krajín či nadnárodných organizácií.

Slovenská republika sa za uplynulých 30 rokov vyvíjala k podobe, v akej ju poznáme dnes. Počas tohto obdobia si prešla fázami rastu, vývoja a tzv. expanzie. Expanziu poznáme ako vzostupnú fázu ekonomického cyklu, počas ktorej dochádza k najväčšiemu ekonomickému rastu. Opakom expanzie je tzv. recesia, ktorá je naopak zostupnou fázou ekonomického cyklu a hospodársky rast krajiny sa v toto obdobie spomaľuje až môže dôjsť k bodu, keď sa znižuje. Slovenská republika od začiatku transformácie bojovala s ekonomickým prepadom. Krajina a hlavne jej obyvatelia neboli pripravení na to, čo prechod na trhovú ekonomiku prinášal. Z dôvodu nedostatku niektorých tovarov a zároveň rastúceho dopytu nastala situácia, keď je cena jednotlivých tovarov umelo navyšovala iba z dôvodu, že dopyt po nich bol niekoľkonásobne vyšší ako jeho ponuka. Vláda sa táto situáciu snažila riešiť reštriktívnymi politikami. Nárast inflácie bol reálnou hrozbou, a teda sa prijali opatrenia v podobe reštriktívnych politík na obmedzenie dopytu. V tejto situácii to spôsobilo ešte hlbší prepád ekonomiky. Takisto musíme zobrať do úvahy, že Slovenská republika dlho žila v podmienkach, kde bol zahraničný obchod nefunkčný, a teda keď prišla chvíľa, že sa hranice znovu otvorili a bolo možné obchodovať so zahraničným tovarom, ľudia pochopiteľne uprednostňovali ten pred domácim. Dopyt teda rástol pri zahraničnom tovare, ale naopak klesal pri domácich produktoch, čo znovu spôsobilo prehĺbenie slovenskej ekonomiky.

„Niektoré z týchto faktorov v určitej chvíli prispievali k vzniku prvej depresie, zato však boli nevyhnutné k tomu, aby sa v dlhodobom horizonte mohla sformovať funkčná trhovú ekonomika.”¹⁴ Aj napriek tomu, že krátko po začatí transformácie musela Slovenská republika bojovať s problémami na vnútroštátnej úrovni, ale i na úrovni zahraničného obchodu/politiky,

¹³ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

¹⁴ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

smerovanie krajiny sa jednoznačne uberalo pozitívnym smerom, a teda smerom ku konvergencii k ekonomickej situácii západných krajín. Vzhľadom na to, akým šokom bol začiatok procesu transformácie pre krajinu, ktorá bola ešte pár mesiacov predtým súčasťou socialistického režimu, je pochopiteľné, že ekonomika krajiny reagovala prvotne recesiou. Keď si vezmeme do úvahy, k akým výrazným zmenám prišlo počas tak krátkeho obdobia, je v podstate normálne, že reakcia bola spočiatku negatívna. Krajina sa v tej dobe nemohla oprieť o žiadne predchádzajúce skúsenosti, a teda všetka snaha o transformáciu prebiehala na princípe pokus-omyl.

Po stabilizovaní situácie došlo k opačnej reakcii slovenskej ekonomiky. S obrovským domácim dopytom bolo možné pomocou vládnych intervencií stimulovať ekonomický rast krajiny. Tento rast bol krátkodobý a neudržateľný, čo viedlo k ďalšej fáze recesie na prelome rokov deväťdesiatych a dve tisícich. Čo sa týka medzinárodného politického hľadiska, Slovensko sa po „Mečiarovej ére“ ocitalo na okraji spoločnosti. „Výsledkom vládnutia tejto reprezentácie, bola po šiestich rokoch zložitá medzinárodnopolitická, aj ekonomická situácia. V polovici deväťdesiatych rokov vstúpili ostatné krajiny V4 do OECD, Slovensku bol vstup odopretý. To isté sa stalo pri rokovaní o vstupe do NATO. Summit EÚ rozhodol v decembri 1997 o začatí rokovaní o vstupe do EÚ s deviatimi novými členskými krajinami, medzi ktorými opäť Slovensko nebolo.”¹⁵ Zároveň je nutné dodať, že skutky aktuálnej vlády taktiež prispievali ku skôr negatívnej prezentácii Slovenskej republiky v zahraničí. “Zásadným problémom bola aj korupcia, ktorá nebola vládou potieraná, ale naopak generovaná a to najmä prostredníctvom netransparentnej privatizácie v prospech ľudí spriaznených s vládou mocou. Dôsledkom takejto vnútornej politiky a zahraničného postavenia Slovenska bola aj izolácia ekonomická. Priame zahraničné investície dosiahli v rokoch 1993 až 1998 len 6,6 mld. USD, čo je 1,6% HDP, kým v Maďarsku to bolo za to isté obdobie 5,4% a v ČR 3,1% HDP.”¹⁶ Po tomto období nasledovala najvýraznejšia fáza expanzie Slovenskej republiky. Jedným z primárnych faktorov, ktoré sa pričínili o tento rast bola zmena vládnych predstaviteľov a výrazná proeurópska orientácia. Ekonómovia Frank a Morvay vo svojej publikácii “*SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*” rozdelili potenciálne faktory do štyroch skupín. Prvou skupinou boli zlepšené pravidlá a reformná politika. Verejné financie

¹⁵ Mikloš, I. : *Slovensko: príbeh reforiem. (zmena sociálno ekonomického modelu s ručením obmedzeným)*, 2007.

¹⁶ Mikloš, I. : *Slovensko: príbeh reforiem. (zmena sociálno ekonomického modelu s ručením obmedzeným)*, 2007.

sa stali transparentnejšími, čo spôsobilo zefektívnenie ich funkcie. Zavedenie novej daňovej reformy malo takisto vplyv na ekonomický rast krajiny.

Ako druhú skupinu faktorov určili prílev priamych zahraničných investícií. Po dlhom období absolútneho blokovania zahraničných vplyvov, malo Slovensko šancu si zlepšiť vzťahy so susednými, či dokonca západnejšími krajinami. Otvorením ekonomiky dokázala krajina získať nových investorov, ktorí nielenže zvýšili ekonomický rast krajiny, ale pričínili sa aj o rast zamestnanosti či rast ostatných, doposiaľ menej frekventovaných sektorov. Hovoríme hlavne o automobilových spoločnostiach, ktoré prišli na územie Slovenskej republiky práve v tomto období. Do dnešného dňa je naša krajina považovaná za jednu z automobilových veľmocí a produkcia tohto priemyslu sa veľkou mierou podieľa na rastúcej výške hrubého domáceho produktu, čo je jedným z ukazovateľov ekonomického rastu.

Tretia skupina faktorov je označená ako integrácia ekonomiky. Obdobie najvyššieho ekonomického rastu Slovenskej republiky zahŕňa aj vstup krajiny do Európskej únie. Ten sa uskutočnil 1. Mája 2004. Späť sa na toto rozhodnutie môžeme pozeráť ako na jedno z najefektívnejších vlád za obdobie samostatnosti Slovenska. Okrem zlepšeného vzťahu so zahraničnými krajinami a voľného obchodovania, získala krajina ďalšiu veľkú výhodu- prístup k finančným zdrojom Európskej únie, tzv. Eurofondom. Vďaka nim dokázalo Slovensko vybudovať svoju infraštruktúru, či už prostredníctvom ciest, zdravotníctva či vzdelania. “V prvom programovom období za roky 2004-2006 boli ciele zamerané primárne na podporu ekonomického rastu a konkurencieschopnosti, podporu rastu zamestnanosti a podporu vyrovnaného regionálneho rozvoja. Celkovo Slovensko získalo až 1700 mld. €¹⁷ Takisto sa v tomto období prijala nové mena- euro. Tento krok nám okrem svojich benefitov priniesol aj istú dávku zodpovednosti, nakoľko vstupom do Eurozóny sme museli spĺňať niekoľko kritérií, ktoré sú taktiež známe ako Maastrichtské kritériá. Konkrétne hovoríme o 4 bodoch. Prvý bod hovorí o cenovej stabilite, kde priemerná ročná inflácia nesmie prekročiť o 1,5 percentuálny bod priemernú ročnú infláciu troch krajín s najlepšimi hodnotami tohto ukazovateľa. Druhý bod sa týkal stability devízového kurzu, kde dva roky pred vstupom do Eurozóny nesmeli dochádzať k nadmerným výkyvom. Tretí bod sa týkal dlhodobej nominálnej úrokovej miery, ktorá nesmela presahovať o viac než o dva percentuálne body úrokovú mieru troch krajín s najlepšimi hodnotami. V rámci štvrtého bodu sa hovorilo o verejných financiách. Podiel

¹⁷ Príklady úspešne realizovaných projektov podporených z fondov EÚ v programovacom období 2004-2006, Bratislava: MVSR a EÚ, 2008

deficitu štátneho rozpočtu na HDP nesmel byť vyšší ako 3% a zároveň podiel štátneho dlhu na HDP nesmie prekročiť 60%.¹⁸ V rámci tohto procesu na Slovensku prebiehali mnohé reformy, ktoré okrem naplnenia kritérií dosiahli aj ekonomický rast našej krajiny.

Štvrtým bodom je reštrukturalizácia a odstraňovanie deformácií. Išlo o ozdravenie politických, ale i nepolitických inštitúcií. Odstránili sa deformácie zavedené predchádzajúcimi vládami.¹⁹

Po rokoch rastu a ekonomického rozvoja nastala vo svete globálna finančná kríza, spôsobená prasknutím bubliny s nehnuteľnosťami. Finančná kríza ovplyvnila aj krajiny, ktorých sa samotný problém netýkal, čo bol aj prípad Slovenskej republiky. Od roku 2008 krajina znovu upadla do recesie, čo tentokrát nebolo spôsobené zlyhaním na domácej pôde, ale práve vplyvmi zo zahraničia, na ktoré krajina nebola pripravená reagovať. Malé otvorené ekonomiky nemajú podmienky na to, aby samé zvládli tak náročné situácie a sú teda oveľa citlivejšie na vonkajšie vplyvy. Ekonomický rast Slovenskej republiky závisel vo veľkej miere od zahraničného dopytu, na základe ktorého rástol domáci export. Vplyvom finančnej krízy dopyt v zahraničí klesal, ľudia šetrili a mali negatívne očakávania od vývoja situácie. Tento jav sa negatívne prejavil na Slovensku, a to už spomínaným poklesom exportu do zahraničia. Okrem vplyvov zo zahraničia, situáciu na Slovensku priamo ovplyvňovala aj domáca politika. Slovenská republika sa ubrala smerom reštriktívnej fiškálnej politiky, a takisto ku kľudnej atmosfére nepridal ani pád vlády v roku 2010. „Ak porovnávame priebeh recesie na Slovensku s EÚ 15 tak zisťujeme, že recesný pokles sa v EÚ 15 dotkol takmer všetkých segmentov ekonomiky (na Slovensku len výrobných odvetví a tradičných služieb), prebiehal menej dramaticky (hodnoty poklesu boli podstatne nižšie ako na Slovensku) a zotavovanie z recesie prebieha pomalšie ako na Slovensku.”²⁰ Napriek tomuto faktu bola kríza obrovskou ranou pre rastúcu a rozvíjajúcu sa ekonomiku ako bola tá slovenská.

Zaujímavosťou globálnej krízy z roku 2008, že to bola kríza s tzv. dvojitém dnom. “Recesia s dvojitém dnom nastáva, keď ekonomika krajiny zažije dve obdobia recesie, ktoré sú oddelené krátkym obdobím expanzie. V odbornej literatúre sa takýto jav zvykne nazývať aj

¹⁸ https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en

¹⁹ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU. 2019*. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

²⁰ Gabrielová Herta: Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii ,Working Papers EÚ SAV, 2012, ISSN 1337 - 5598 (elektronická verzia)

recesia tvaru W, keďže krivka s dvomi poklesmi nápadne pripomína práve toto písmeno.”²¹ “V prípade Slovenskej republiky išlo o recesie v rokoch 2008 a 2011. Je dôležité podotknúť, že druhá recesia v roku 2011 nespôsobila hlboký prepád, dokonca neklesol ani rast HDP, iba sa jeho rast spomalil.”²² V nasledujúcej tabuľke sú znázornené roky, ku ktorým sa viaže recesia s dvojitém dnom. Ako môžeme vidieť, tak v roku 2009 nastalo prvé dno, keď hrubý domáci produkt poklesol, zatiaľ čo v prípade druhej dna nešlo o pokles, iba spomalenie rastu.

Tabuľka č.1: Vývoj HDP v Slovenskej republike za roky 2006 až 2014 znázorňujúci recesiú s dvojitém dnom

HDP	absolútny rast/pokles	medziročný rast/pokles
2006	45 602,0	
2007	56 339,3	10 737,3
2008	66 098,1	9 758,8
2009	64 095,5	-2 002,6
2010	68 764,9	4 669,4
2011	71 785,8	3 020,9
2012	73 649,3	1 863,5
2013	74 492,8	843,5
2014	76 354,5	1 861,7

Zdroj: Eurostat, vlastné spracovanie (v mil. €)

Autori Frank a Morvay z Ekonomického ústavu SAV sa vyzdvihli dve zaujímavosti ohľadom recesie s dvomi dnami na Slovensku. Prvou zaujímavosťou je rozdiel vnímania týchto dvoch prepádov ústavnými činiteľmi. Pri prvej recesii v roku 2008 politici podcenili situáciu rozmáhajúcu sa zo Spojených štátov amerických až na územie Európskej únie. Neočakával sa drastický prepád a môžeme teda povedať, že situácia bola podcenená. Po čerstvej skúsenosti s

²¹ Jackson Anna-Louise, Reilly-Larke Courtney : *What is a Double-Dip Recession?* ,2022.

²² Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU. 2019.* ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

globálnou krízou sa verejnosť aj politicky stavali k blížiacej sa druhej vlne recesie s väčším rešpektom. Nakoľko sa dokázal trh prispôbiť okolnostiam druhý prepád nebol až natoľko radikálny ako sa čakalo. V tomto prípade hovoríme o precenení danej situácie.

Druhá zaujímavosť, ktorú autori demonštrujú je spôsob akým reagovala zamestnanosť na prebiehajúcu fázu ekonomického cyklu. Zatiaľ čo HDP reaguje na obdobie recesie takmer okamžitým poklesom, v prípade zamestnanosť je obdobie reakcie pomalšie a teda aj pokles je miernejší. Môžeme to vysvetliť štruktúrami podnikov, kde prevláda opatrnosť zamestnávateľov, a takisto sú viazaní dokumentami ako sú dohody a zmluvy pre svojich zamestnancov. V prípade expanzie reaguje HDP rastom tiež takmer okamžite, čo v prípade zamestnanosti znovu neplatí. Vplyvom strachu z nedávneho prepádu zamestnávateľa nemajú tendenciu prijímať nových zamestnancov hneď pri prvom náznaku prechodu do expanzívnej fázy ekonomického cyklu, čo znovu spôsobí miernejší a pomalší rast ako pri HDP.²³

Globálna kríza z roku 2008 a jej následky sú poslednou významnejšou udalosťou, ktorá priamo ovplyvňovala ekonomický cyklus Slovenskej republiky, a teda aj jej možnosti čo sa aktuálnej fázy transformácie týka za ktoré máme dostupné publikácie s analyzovanými dátami.

“Možno zhrnúť, že slovenská ekonomika prešla tromi rozličnými rastovými fázami, každá z nich môže slúžiť ako skvelá prípadová štúdia, lebo každá mala nejakú zásadnú odlišnosť od tých ostatných a demonštrovala odlišný princíp.”²⁴ Za prvú rastovú fázu považujeme druhú polovicu 90-tych rokov, teda prvé roky samostatnej Slovenskej republiky. V tomto prípade môžeme hovoriť o neadekvátnom stimulovaní ekonomiky so snahou o rýchle napredovanie. Po rokoch doplnkového pôsobenie slovenského trhu pri tom českom, ale podniky neboli pripravené zareagovať čím sa stali menej konkurencieschopné. Výsledkom bol silný, ale zato krátky ekonomický rast. „Expanzívna fiškálna politika musela byť neutralizovaná reštriktívnou menovou politikou centrálnej banky (ktorá si dokázala udržať nezávislosť od vlády), čo viedlo k enormnému nárastu úrokových sadzieb, so všetkými negatívnymi dôsledkami na ekonomiku, mikrosféru, ako aj na dlhovú službu štátu.”²⁵ Ako druhú rastovú fázu môžeme určiť ako prvé desaťročie dvadsiateho prvého storočia. Slovenská

²³ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

²⁴ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

²⁵ Mikloš, I. : *Slovensko: príbeh reforiem. (zmena sociálno ekonomického modelu s ručením obmedzeným)*, 2007.

republika sa v týchto rokoch primárne orientovala na vzťahy so zahraničím na základe vstupu do Európskej únie a neskôr aj do Eurozóny. “Špecifikom bol silný rast produktivity,”²⁶ čo spôsobilo, že daný rast bol udržateľný a ukončila ho až globálna kríza v roku 2008. Tretia fáza rastu prišla práve po nej a trvala až do vypuknutia pandémie Covid-19. Hodnoty produktivity dosahovali priemerné čísla a nevymykali sa priemerným hodnotám, čoho výsledkom bol pomalší ale stabilnejší ekonomický rast Slovenskej republiky.

1.4.3 Slovenská republika v Európskej Únii

Slovenská republika vstúpila do Európskej únie dňa 1. mája 2004, čo znamená, že v čase písania tejto práce pôsobíme v EÚ už necelých 20 rokov. Treba poznamenať, že pro-európska orientácia Slovenskej republiky siaha oveľa hlbšie. Snaha Slovenska dostať sa medzi členské krajiny EÚ začala už v 90-tych rokoch, kedy si podala žiadosť o prijatie medzi jej členské štáty. Na základe politických nezhôd pri zjednotení smerovania krajiny sa Slovenská republika nedostala medzi členské krajiny EÚ ani v roku 1997, ani 1999. Až napokon do nej vstúpila v roku 2004 spoločne s Českou republikou, Poľskom, Maďarskom, Slovinskom, Estónskom, Litvou, Lotyšskom, Maltou a Cyprom.

Pri hodnotení doterajšieho pôsobenia Slovenskej republiky ako samostatného štátu sme sa opierali aj o niektoré myšlienky Ekonomického ústavu SAV v rámci publikácií “Slovenská ekonomika: Desať rokov členstva v Európskej únii-Vybrané témy a problémy.” Členstvo v Európskej únii pokladáme za neoddeliteľnú súčasť Slovenskej republiky ako ju poznáme teraz, a preto je dôležité sa tejto téme podrobne venovať. Pôsobenie Slovenskej republiky sa radí k tým vyspelejším spomedzi ostatných post-komunistických krajín, no to neznamená, že nie je priestor i na kritiku. Diela Ekonomického ústavu SAV upozorňujú na rezervy v našom systéme a na možné výzvy, ktoré nás môžu čakať v budúcnosti. “Vstup do EÚ umožnil Slovenskej republike využívať výhody spojené so štyrmi základnými slobodami (voľný pohyb tovaru, služieb, osôb a kapitálu) vrátane väčšej ponuky výrobkov, nárastu prílevu zahraničného kapitálu z krajín EÚ, ako aj rozšírenia možností cestovať do iných členských štátov alebo v nich podnikat', pracovať či študovať. Členstvo v EÚ znamenalo zvýšenie tlaku na vytváranie lepšieho podnikateľského prostredia, ako aj zvýšenie konkurenčného tlaku na podnikateľský sektor, a zároveň nové podnikateľské príležitosti pre konkurencieschopné firmy. Ďalej

²⁶ Frank Karol, Morvay Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU. 2019.* ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA

prinieslo možnosť čerpať štrukturálne fondy EÚ na financovanie investícií do rozvoja regiónov, infraštruktúry, rastu konkurencieschopnosti či zamestnanosti, čím sa Slovensko stalo tzv. čistým prijímateľom finančných prostriedkov z EÚ.”²⁷

Autorka v predchádzajúcom paragrafe spomína najdôležitejšie výhody vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, ktoré si priblížime v ďalších podkapitolách.

1.4.3.1 Výhody členstva Slovenskej republiky v Európskej únii

V prvom rade treba podotknúť, že od vstupu do Európskej únie sa Slovensko ako krajina absolútne profiluje ako trhovú ekonomiku a prerušila akékoľvek väzby so spôsobmi centrálne plánovanej ekonomiky. Pro-západná orientácia a voľný pohyb tovaru a služieb je jedným z hlavných aspektov členstva v EÚ. Primárnym benefitom je väčšie množstvo výrobkov na trhu, čo si spoločnosť na Slovensku užívala po predchádzajúcich striktných podmienkach, ale hlavne aj ich efektívnejšia výroba a transport.

Občanom Slovenskej republiky sa sprístupnila možnosť cestovať do zahraničia. Do krajín EÚ mohli cestovať neobmedzene či už na účely jednoduchého nákupu, dovolenky alebo sa prípadne mohli do inej krajiny bez komplikácií presťahovať za prácou alebo štúdiom. Pre študentov to znamenalo nové a aj kvalitnejšie podmienky na štúdium, stáže i prípadné ďalšie pôsobenie. Na základe členstva v Európskej únii môžu študenti nielenže študovať zadarmo na mnohých európskych univerzitách, prípadne za zvýhodnené školné príspevky, ale takisto majú mnoho možností na krátkodobé študijné či výskumné pobyty. Hodnota slovenských študentov na trhu je neporovnateľne vyššia než za predchádzajúceho režimu práve vďaka vyššie menovaným možnostiam.

1.4.3.2 Eurofondy

Aktuálne je Slovenská republika zapojená do viacerých projektov na získanie finančnej podpory z Európskej únie. “Obrovskou súčasťou členstva v Európskej únii je možnosť čerpať z nej finančné investície tzv. eurofondy. Ministerstvo investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie SR (MIRRI), ako gestor eurofondov pripravuje euro-fondový investičný plán pre Slovensko na roky 2021 – 2027. Ide o Partnerskú dohodu a Operačný program Slovensko. Tieto strategické dokumenty určujú, ako bude Slovensko v najbližšej dekáde investovať 12,6

²⁷ Šikulová a kol.: *Slovenská ekonomika: Desať rokov členstva v Európskej únii, Vybrané témy a problémy*, 2014, vydavateľstvo VEDA

miliardy EUR z európskych zdrojov a s tým súvisiacich 3,5 miliárd EUR povinného národného spolufinancovania (súčtovo 16,3 mld. EUR).”²⁸ Na základe rozhodnutia Európskeho parlamentu sa pre obdobie 2021-2027 vyčlenilo 5 cieľov a to konkrétne: Konkurencieschopnejšia a inteligentnejšia Európa, Zelenšia, nízko uhlíková Európa, Prepojenejšia Európa, Sociálnejšia Európa a Európa bližšie k občanom. Od začiatku pôsobenia Slovenskej republiky v Európskej únii získala krajina finančné investície, ktoré pomohli financovať viacero významných projektov. Z oblasti školstva môžeme spomenúť modernizáciu zariadení na základe zakúpenia nových technológií, rekonštrukciu školských priestorov či rôzne inovatívne projekty, v rámci ktorých dokázali slovenskí študenti získať dodatočné zručnosti, vďaka ktorým sú schopní sa uplatniť na trhu práce. „Za pomoci finančných prostriedkov z IROPu sa vynovila napríklad Stredná odborná škola technická v Poprade, pričom pozitívny prínos projektu je nespochybniteľný,”²⁹ vyjadril sa riaditeľ menovanej školy. Doraz na technickú zručnosť mladých je obzvlášť dôležitá na pracovnom trhu, nakoľko odborníci už dlhodobo v slovenskej ekonomike chýbajú. Podpora z fondov Európskej únie takisto viedla k zdravšiemu životnému štýlu na Slovensku. S pomocou Eurofondov sa vybudovali mnohé cyklotrasy, ihriská, zrenovovali sa telocvične, čo viedlo k väčšej pohybovej aktivite, ktorá následne vedie k lepším zdravotným výsledkom čo výrazne odbremenuje zdravotníctvo krajiny a takisto vedie k vyššej produktivite pracovnej sily. Ďalej môžeme spomenúť kilometre diaľnic, opravy ciest a pod. , ktoré boli možné vďaka finančnej pomoci z EÚ.

1.4.3.3 Zhodnotenie pôsobenia Slovenskej republiky v Európskej únii

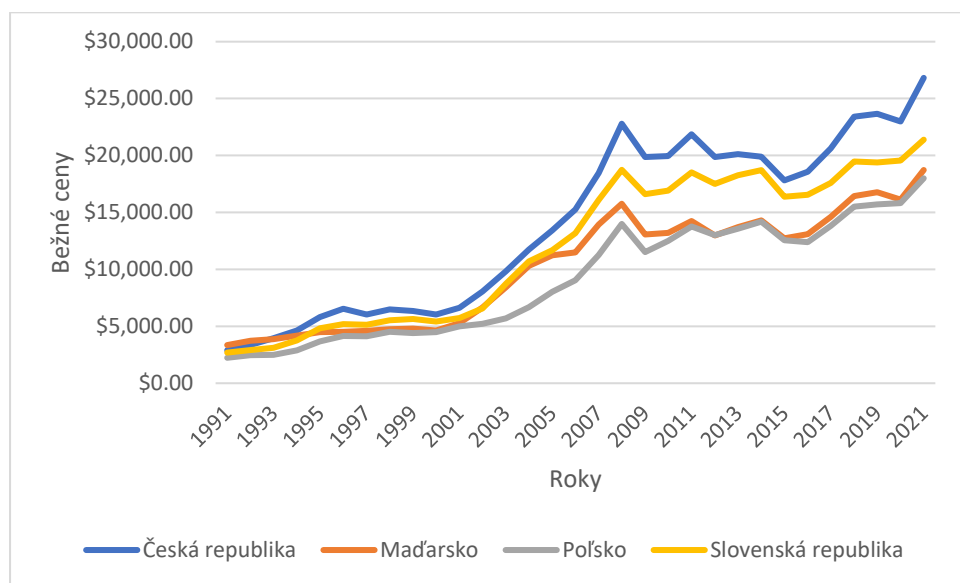
Slovenská republika sa stala ekonomicky prosperujúcou krajinou počas jej pôsobenia v Európskej únii. “Všeobecne platí, že po vstupe do Európskej únie sa zvýšil hrubý domáci produkt na obyvateľa vo všetkých partnerských krajinách vstupujúcich do EÚ v rokoch 1973,1980, 1995 a 2004, s výnimkou Grécka. Slovenská ako i Česká republika patria do skupiny vstupujúcej v roku 2004 a teda taktiež zaznamenali vyšší HDP na obyvateľa.”³⁰

²⁸ <https://www.eurofondy.gov.sk/programove-obdobie-2021-27/operacny-program-slovensko/index.html>

²⁹ <https://www.eurofondy.gov.sk/uspesny-projekt/podporujeme-vzdelavanie-v-poprade/index.html>

³⁰ Campos,Coricelli,Moretti: *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*, (2014), IZA Publication

Graf č.1: Hrubý domáci produkt na obyvateľa pre krajiny V4

Zdroj: Svetová banka, vlastné spracovanie

Vidieť to môžeme na obrázku vyššie, kde dáta dokazujú, že vybraná vzorka krajín vstupujúcich do Európskej únie v roku 2004 dosiahla rapidný nárast hrubého domáceho produktu v absolútnych hodnotách práve po roku 2004.

„Slovenská ekonomika prechádzala obdobím transformácie, v ktorom sa jej správanie postupne približovalo fungovaniu štandardných západoeurópskych ekonomík. Možno predpokladať, že aj bez ohľadu na ekonomickú integráciu by sa vývoj makroekonomických parametrov „vtesnával“ do nejakého rámca bežného pre fungujúce trhové ekonomiky. Členstvo v EÚ však zrejme pôsobilo ako katalyzátor, ktorý zrýchľoval, niekedy aj vynucoval či „poisťoval“ zmeny od hybridnej postkomunistickej ekonomiky k takmer štandardnej ekonomike západoeurópskeho typu.”³¹

Všeobecne môžeme tvrdiť, že členstvo v Európskej únii prinieslo Slovenskej republike viac benefitov než nevýhod. Na základe niekoľkých štúdií autorov, uvedených v tejto časti našej práce, porovnávajúcich ekonomický rast, rast produktivity či rast hrubého domáceho

³¹ Šikulová a kol.: *Slovenská ekonomika: Desiat rokov členstva v Európskej únii, Vybrané témy a problémy*, 2014, vydavateľstvo VEDA

produktu môžeme konštatovať jednoznačný pozitívny vplyv zahraničnej integrácie. “Efekty členstva v EÚ sa sotva dajú vyjadriť v nejakých exaktných kvantifikáciách. Podstatným kanálom vplyvu totiž bolo, že príprava na členstvo, ako aj samotné členstvo pomohli dokončiť ekonomickú transformáciu krajín SVE: z hybridných postsocialistických ekonomík sa v procese integrácie (a často pod nátlakom inštitúcií EÚ) stali ekonomiky aspoň v hrubých črtách porovnateľné so štandardnými európskymi ekonomikami.”³²

Otázkou naďalej ostáva či môžeme považovať transformačný proces za ukončený. Cieľ dobehnúť prosperujúce západné ekonomiky objektívne nebol splnený, a je teda otázne či je tento proces v momentálnom stave Slovenskej republiky ukončený. Bez akýchkoľvek pochybností hovoríme o Slovensku aktuálne ako o ekonomicky vyspelejšej krajine ako na začiatku jej transformácie, no krajiny si stále prechádza novými skúškami, konfliktmi či krízami.

V čase písania tejto práce bojovala Slovenská republika, a ako i väčšina európskych krajín s pandemickou krízou ako aj s aktuálnym vojenským konfliktom medzi Ruskom a Ukrajinou. Obe tieto udalosti ovplyvnili ekonomický vývoj Slovenska, čo znova spôsobilo prepád dosiahnutého transformačného progresu. Vyššie menované udalosti zasiahli celý svet po zdravotnej, ľudskej ale i ekonomickej stránke. Krajiny, vrátane Slovenskej republiky, čelili výrazným obštrukciám, ktoré zabraňovali prirodzenému fungovaniu ekonomiky. Môžeme spomenúť mnohopočetné lockdowny, ktoré prerušili súlad medzi dopytom a ponukou, čo je významným činiteľom trhovej ekonomiky či na istú dobu úplne odstránili zahraničný obchod. Momentálne krajiny bojujú s vysokou infláciou spôsobenou odstavením prítoku ruských energií na základe sankcií voči agresorskému štátu. V tomto bode je náročné analyzovať či vyhodnotiť priame vplyvy týchto skutočností na ekonomiku krajiny, no pomocou ekonomických ukazovateľov sme schopní dosiahnuť kalkulácie, ktoré nám môžu pomôcť v podrobnejšej analýze v neskoršom období.

³² Šikulová a kol.: *Slovenská ekonomika: Desať rokov členstva v Európskej únii, Vybrané témy a problémy*, 2014, vydavateľstvo VEDA

2 Cieľ práce, jej metodika a metódy skúmania

Základným predmetom mojej odbornej práce je pozorovanie vývoja post-komunistických krajín, po prechode z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku a ich následné členstvo v Európskej únii. Zaujímavým prvkom môjho výskumu bol rast HDP na obyvateľa, na základe ukazovateľov ako napr. inflácia, tvorba kapitálu, priemerný vek povinnej školskej dochádzky a v neposlednom rade členstva v Európskej únii. Môjmu výskumu predchádzal dôkladný výber literatúry. Veľké množstvo vedeckých prác so čerpal zo zdrojov, ktoré som získala prostredníctvom predmetu “European Integration”, ktorý som absolvovala v rámci programu Erasmus+ na Wirtschaftsuniversität Wien. Takisto významnou súčasťou mojej práce boli odborné články publikované Ekonomickým ústavom Slovenskej akadémie vied.

Nakoľko téma mojej odbornej práce má deskriptívny charakter, pozorovanie vývoja bol pochopiteľne primárnou použitou metódou. Pri deskriptívnom, alebo aj opisnom, type práce je dôležité podrobne skúmať jednotlivé zložky, pozorovať postupný vývoj a neskôr, samozrejme s použitím ďalších metód, z toho vyvodiť závery. Post-komunistické krajiny je možné pozorovať aj ako celok, ale omnoho významnejšie výsledky nachádzame pri detailnejšom prístupe. Analýzou dokážeme celok rozdeliť na menšie časti. V rámci mojej odbornej práce som sa zamerala na rozdelenie týchto krajín do štyroch skupín na Pobaltské krajiny, krajiny bývalej Juhoslávie a okolie, krajiny centrálnej Európy a krajiny bývalého Sovietskeho zväzu.

Tieto štyri skupiny vznikli na základe metód komparácie a analógie. Mnohí autori prišli s myšlienkou, že skupiny post-komunistických krajín sa dajú rozdeliť na menšie podskupiny na základe spoločných znakov a následného vývoja po páde Sovietskeho režimu. Pobaltské štáty sa po osamostatnení vydali západnou cestou a dnes ich považujeme za relatívne vyspelé krajiny, ktoré sú súčasťou medzinárodných organizácií ako Európska únia či Severoatlantická aliancia. Krajiny Centrálnej Európy, kam zaraďujeme aj Slovenskú republiku, či jej susedov Maďarsko, Poľsko aj Českú republiku, prechádzali dlhšie obdobie procesom transformácie, keď sa postupnými krokmi odpútavali od znakov centrálne plánovanej ekonomiky a osvojovali si charakteristiky trhovej ekonomiky. Ďalšou skupinou sú krajiny juhovýchodnej Európy, ktoré takisto charakterizujeme ako krajiny bývalej Juhoslávie. Tieto krajiny sme dokázali charakterizovať ako podobné nakoľko po osamostatnení sa, sa museli vysporiadať s ďalšími náročnými rokmi, ktoré predchádzali rozpadu Juhoslávie. Najnáročnejší osud mali však krajiny, ktoré boli súčasťou Sovietskeho zväzu. Stále, aj dnes, môžeme vidieť, že vzťahy týchto krajín a dnešného Ruska ešte nie sú úplne prerušené, a teda transformácia ešte neprebehla v

celej miere. Takýto pohľad by sme nezískali, keby sa sústredíme výlučne na celok, a preto je dôležité využiť metódy ako analýza a následná komparácia, aby sme z celku získali jej súčasti, ktoré nám jednotlivo dokážu poskytnúť omnoho viac podrobnejších informácií. Následne prostredníctvom komparácie porovnáme jednotlivé krajiny medzi sebou a na základe spoločných znakov, teda metódou analógie, dokážeme určiť, ktoré krajiny sa vyvíjajú spoločným smerom, prípadne zdieľajú ďalšie spoločné charakteristiky.

Po dôkladnej analýze jednotlivých krajín sme boli dostatočne spôsobilí na to, aby sme zistené informácie znova aplikovali, ale tentokrát na väčšiu skupinu. Vlastnosti jednej krajiny sme mohli prisúdiť jednej zo štyroch určených skupín a postupne s ňou narábať ako s jedným celkom. Táto črta takisto spĺňa charakteristiku generalizácie. Takýto postup nám umožnil podrobnejšiu interpretáciu výsledkov praktickej časti môjho výskumu

V rámci praktickej časti tejto práce je dôležité správne narábať s dostupnými číselnými údajmi. Získané dáta som sa rozhodla aplikovať prostredníctvom lineárnej regresie. V rámci nej som pracovala s už spomenutým rozdelením krajín na základe panelových dát v rozmedzí od roku 1993 (z dôvodu možnosti sledovať údaje zvlášť pre Českú a Slovenskú republiku) až po rok 2021. Pri väčšine vybraných ekonomických ukazovateľov sú skupiny usporiadané rovnako a môžeme teda povedať, že krajiny ktoré zaostávajú pri jednom z vybraných ukazovateľov majú tendenciu sa správať rovnako aj pri ostatných, a naopak tie ktoré sú v popredí, budú pravdepodobne dominovať i pri ostatných ukazovateľoch.

Na odhad vplyvu členstva v EÚ na HDP na obyvateľa sme využili nasledovnú rovnicu:

$$HDP(cap) = \beta_0 + \beta_1 EU + \beta_2 FDI + \beta_3 INF + \beta_4 UNEMP + \beta_5 EDUC + \beta_6 OPEN + \beta_7 FCAP + HDP(initial\ year) + \varepsilon$$

Premennými sme sa inšpirovali z viacerých podobných výskumov, ako mali napríklad autori Campos, Coricelli a Moretti. Ako závislú premennú v našom modeli sme si vybrali ukazovateľ HDP na obyvateľa. Opakovane sa vraciame k skúmaniu vývoja HDP, no je to jeden z najjednoduchších ukazovateľov vývoja krajiny. Hlavným predmetom skúmania bola štatistická významnosť umelej premennej Členstvo v EU (EU). Tento ukazovateľ nám vyjadril pozitívny vplyv na HDP na obyvateľa. Na vývoj HDP ale vplývajú okrem ekonomických faktorov, aj faktory ako napríklad priemerný vek školskej dochádzky či miera priamych zahraničných investícií.. Samozrejme, je nemožné do jednej funkcie zahrnúť úplne

všetko, no za pomoci regresných funkcií dokážeme zistiť aspoň čiastočné vplyvy premenných na , v tomto prípade, HDP. Ku každej premennej bola priradená hodnota beta, ktorá nám určuje ako sa zmení závislá premenná ak sa nezávislá premenná zväčší o 1, zatiaľ čo všetky ostatné premenné ostávajú nezmenené, tzv. *ceteris paribus*. Takisto bola do funkcie zahrnutá aj hodnota β_0 , ktorá nám určuje veľkosť závislej premennej v prípade ak všetky nezávislé premenné budú mať hodnotu 0. Takéto, ale aj rôzne iné matematické metódy nám pomáhajú narábať s číselnými údajmi a poskytujú na podrobnejší pohľad na vplyvy nezávislých veličín na tú závislú.

Výber správnych metód je dôležitou súčasťou každej odbornej či vedeckej práce, nakoľko na základe neho je práca s kvantitatívnymi ale aj kvalitatívnymi informáciami podstatne jednoduchšia a zrozumiteľnejšia. Vybrané metódy nám poskytnú detailnejšiu predstavu o danej problematike.

Zoznam krajín zahrnutých do výskumu aj zoznam skúmaných ukazovateľov je uvedený v prílohe k tejto práci.

3 Výsledky práce

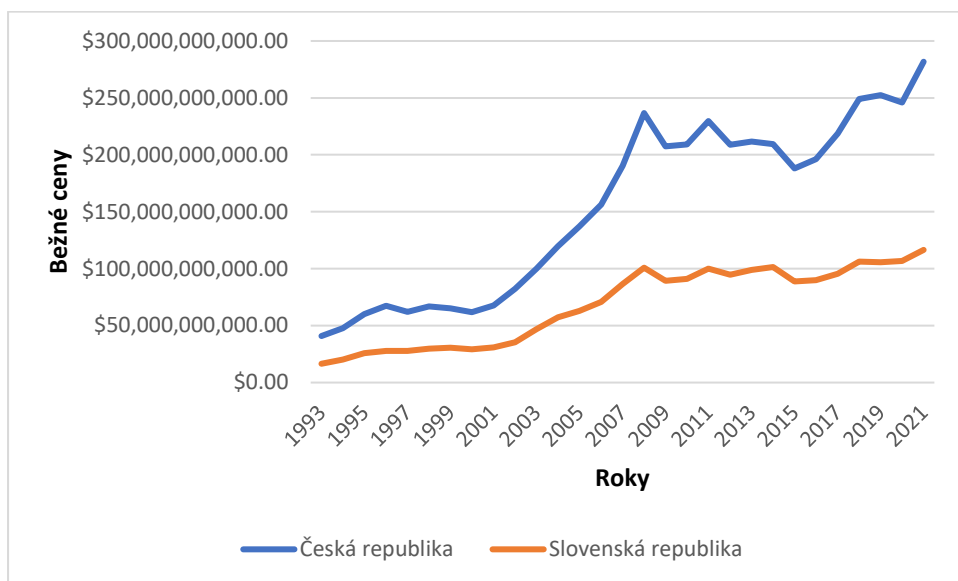
3.1 Porovnanie hospodárskeho rastu Českej a Slovenskej republiky

V rámci praktickej časti našej bakalárskej práce sme skúmali vplyv členstva v Európskej únii na rast hrubého domáceho produktu na obyvateľa v členských krajinách. Ako už z názvu tejto práce môžeme vidieť, tak primárne zameranie sme smerovali na Slovenskú republiku. Domnievame sa, že otázka členstva v Európskej únii aj dnes dominuje verejnosťou. Za posledné obdobie boli svet postihnutý viacerými krízami, či už zdravotnými počas obdobia pandémie alebo aj vojenskými po ruskej agresii na Ukrajine. V názorovo rozpoltenom svete aký žijeme dnes je obzvlášť dôležité členstvo v nadnárodných organizáciách,, kde si krajiny môžu navzájom vypomáhať a dosahovať väčšiu stabilitu v danej situácii. Z aktuálneho prieskumu Eurobarometer vyplýva, že až 70% Slovákov považuje členstvo v Európskej únii za výhodné.³³ Podobné názory rôznych autorov sú obsiahnuté v teoretickej časti tejto práce.

Cieľom praktickej časti, a teda nášho výskumu je kvantitatívne potvrdiť tento názor a názorne dosiahnuté výsledky odprezentovať. V teoretickej časti sme venovali kapitolu rozdielnemu transformačnému procesu Českej a Slovenskej republiky. Všeobecne prevláda naratív, že Česká republika zvládla transformačný proces lepšie, čoho výsledkom sú vyššie hodnoty HDP. Vizualne to môžeme vidieť znázornené na grafe č.2 V tomto prípade si musíme zobrať do úvahy veľkosť ale aj štruktúru porovnávaných krajín. Česká republika disponuje nie len väčšou rozlohou, ale aj z nej vyplývajúcim vyšším ľudským kapitálom. Takisto za čias Československa bola väčšina ekonomicky aktívneho procesu situovaná práve na územie Českej republiky, kde po rozdelení aj ostala.

³³ TASR: Prieskum: Členstvo v EÚ pokladá za dobré menej ako polovica Slovákov, Jan.2023

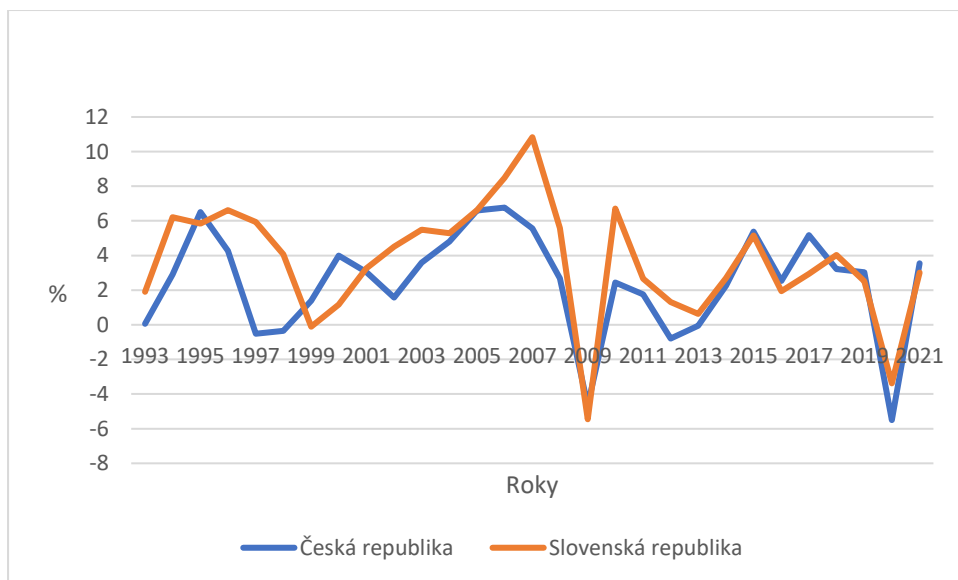
Graf č.2: Absolútny vývoj HDP v Českej a Slovenskej republike

Zdroj: Svetová banka, vlastné spracovanie

Pre porovnanie som si pripravila grafickú analýzu tempa rastu HDP pre obe krajiny (Graf č.3)

Graf č.3: Percentuálny vývoj HDP pre Českú a Slovenskú republiku

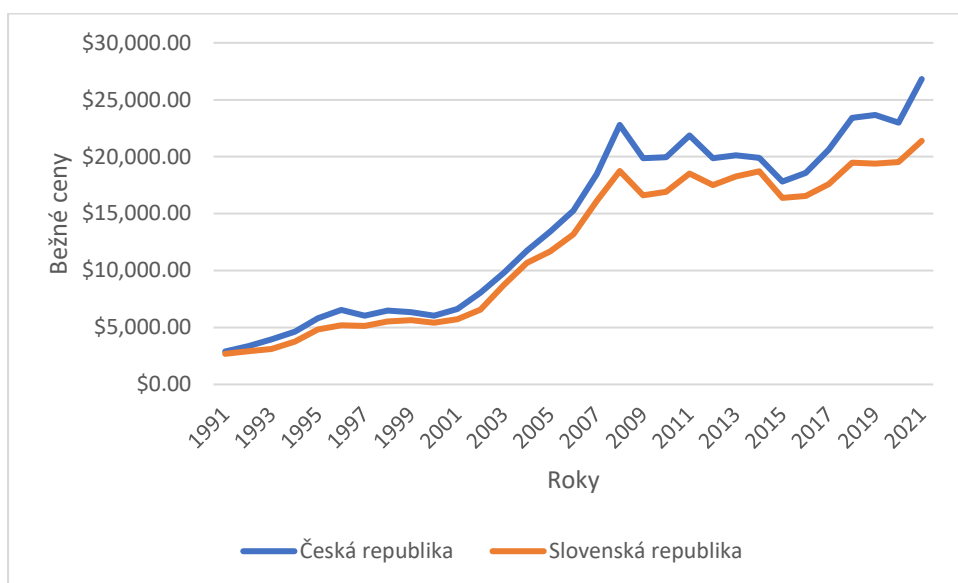

Zdroj: Svetová banka, vlastné spracovanie

Zatiaľ čo v absolútnych hodnotách je rast Českej republiky omnoho významnejší, čo podporuje tvrdenia autorov vyššie, pri percentuálnom raste dosahuje vyššie výsledky práve Slovenská republika. Príčinou tohto javu je, ako bolo už spomenuté vyššie, väčšia zaostalosť

za vyspelejšími ekonomikami, a teda konvergencia k nim prebiehala rapídnejšie ako v prípade Českej republiky.

Graf č.4: Vývoj HDP na obyvateľa v Českej a Slovenskej republike

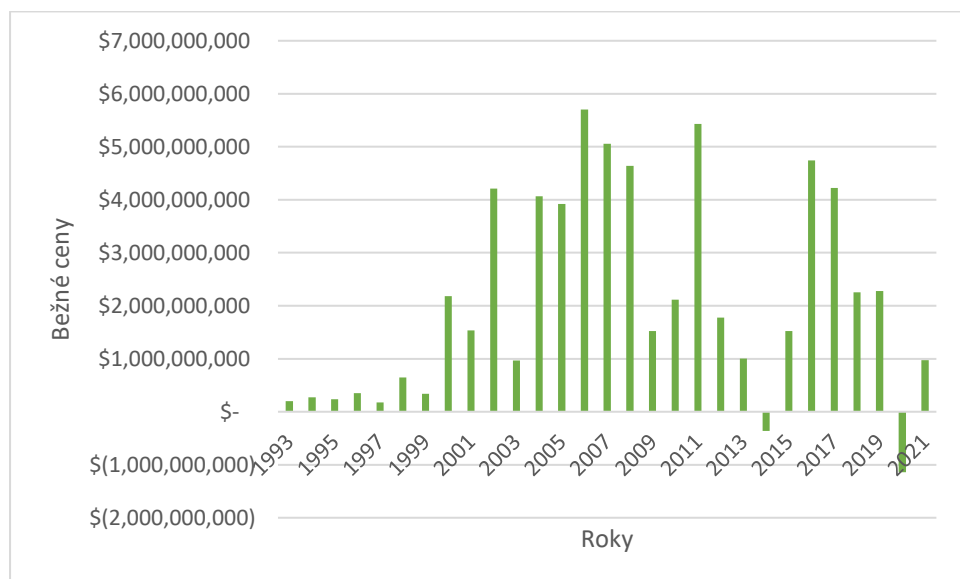

Zdroj: Svetová banka, vlastné spracovanie

V rámci analýzy tohto grafu č.4 môžeme vylúčiť faktor veľkosti územia a počtu obyvateľov, a teda ľudský kapitál. Ako môžeme vidieť po rozdelení Československa malo Slovensko významne nižší hrubý domáci produkt na obyvateľa. Postupom času a najmä ekonomickým rastom (v období od globálnej svetovej krízy z roku 2008 až po pandémie 2020) sa však postupne dokázala približovať svojimi hodnotami Českej republike.

3.2 Priame zahraničné investície

Graf č.5: Vývoj priamych zahraničných investícií v Slovenskej republike

Zdroj : Svetová banka, vlastné spracovanie

Na základe grafu č.5 vidíme, že príliv priamych zahraničných investícií počas prvých rokov samostatnej Slovenskej republiky bol minimálny. Na základe údajov zo Svetovej banky môžeme tvrdiť, že ich počet začal narastať v období, keď už sa krajina aktívne usilovala zaradiť sa medzi členské štáty Európskej únie a množstvo PZI narástlo počas jednotlivých rokov až päťnásobne oproti rokom, keď sme členskou krajinou ešte neboli. Prirodzené sú isté výkyvy počas jednotlivých rokov, to ale neodporuje tvrdeniu, že počet PZI v absolútnych hodnotách významne narástol počas pôsobenia Slovenskej republiky v Európskej únii.

3.3 Vplyv členstva v Európskej únii na rast HDP na obyvateľa

Po grafickom spracovaní vyššie uvedených ukazovateľov sme sa rozhodli hypotézu potvrdiť regresným modelom. Významné slovenské ale i zahraničné kapacity sa zhodujú na pozitívnom vplyve Európskej únie na ekonomický rast Slovenskej republiky, okrem iného aj na tvorbu hrubého domáceho produktu na obyvateľa. Takisto aj všeobecný názor spoločnosti sa zhoduje s touto hypotézou. Pomocou regresného modelu chceme potvrdiť, či malo členstvo v EÚ štatisticky významný význam pri raste HDP na obyvateľa jej členských krajín. Tento výsledok sme vyhodnotili aj kvantitatívne.

Do našej lineárnej regresie sme zahrnuli panelové dáta všetkých aktuálnych členských krajín Európskej únie. Ako závislú premennú sme si určili práve hrubý domáci produkt na

obyvateľa, nakoľko je to najjednoduchší ukazovateľ vyobrazujúci ekonomický rast s ohľadom na počet obyvateľov krajiny. Nezávislých premenných sme si určili 6, a to konkrétne dummy (umelú) premennú Členstvo v Európskej únii, priame zahraničné investície, infláciu, nezamestnanosť, priemernú školskú dochádzku, otvorenosť ekonomiky (podiel súčtu exportu a importu na celkovom HDP), tvorbu hrubého fixného kapitálu a HDP na obyvateľa v prvom roku pozorovania. Údaje sme čerpali z databázy svetovej banky a konkrétne sme sa zamerali na časové obdobie od rozdelenia Československa roku 1993 až po najaktuálnejšie údaje pri všetkých ukazovateľoch, a teda do roku 2021. Zostavili sme nasledovnú rovnicu:

$$HDP(cap) = \beta_0 + \beta_1 EU + \beta_2 FDI + \beta_3 INF + \beta_4 UNEMP + \beta_5 EDUC + \beta_6 OPEN + \beta_7 FCAP + HDP(initial\ year) + \varepsilon$$

Z regresného modelu sme získali dáta nasledovného charakteru:

Tabuľka č.2 : Výstup z programu STATA na základe údajov zo Svetovej banky, vlastné spracovanie

Nezávislé premenné	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
Členstvo v EÚ	0.0818***	0.0306***	0.0355***	0.0451***
	-0.00517	-0.00761	-0.0122	-0.0155
Priame zahraničné investície	-7.27E-05	0.000175	-0.00117	0.00354***
	-7.07E-05	-0.00017	-0.000913	-0.00129
Inflácia	-4.76E-05	0.00286***	0.000752	-2.78E-05
	-3.30E-05	-0.000531	-0.000511	-4.14E-05
Miera nezamestnanosti	-0.00632***	0.00836***	0.00489***	0.00786***
	-0.000513	-0.00067	-0.00104	-0.0018
HDP počiatočný rok	-	-	-	-
Priemerná školská dochádzka	0.0468***	0.0639***	0.142***	0.0555***
	-0.00223	-0.00481	-0.00905	-0.00786
Otvorenosť ekonomiky	0.000643***	-0.000134	0.000359*	0.0006
	-9.81E-05	-0.000166	-0.0002	-0.000448
Investície	0.00251***	-0.000458	0.00250***	0.00457***
	-0.000463	-0.00102	-0.000926	-0.00127
Konštanta	3.677***	3.433***	2.226***	3.278***
	-0.0249	-0.0729	-0.118	-0.0719

Observations	681	106	75	104
R-squared	0.857	0.974	0.982	0.867
Number of Countrynumber	26	4	3	4
Countrynumber FE	YES	YES	YES	YES
Standard errors in parentheses				
*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1				

Pre vyvodenie záverov zo zozbieraných dát sme sa rozhodli spraviť štyri regresné modely. Model 1 zahŕňa všetky aktuálne členské krajiny EÚ. Keďže jedna časť teoretickej časti tejto práce bola venovaná myšlienke o zoskupení postkomunistických krajín do skupín s podobným vývojom, rozhodli sme sa aplikovať túto hypotézu aj do nášho modelu. Do Modelu 2 sme preto zahrnuli krajiny centrálnej Európy a to konkrétne Slovenskú republiku, Českú republiku, Maďarsko a Poľsko. Na tento model kladieme najväčší dôraz nakoľko zahŕňa našu krajinu. Vytvorili sme aj Model 3, ktorí zahŕňa Pobaltské krajiny (Estónsko, Litva a Lotyšsko). V Modeli 4 sú krajiny bývalej Juhoslávie, resp. štáty s najbližšou geografickou polohou k nim. Keďže z krajín bývalej Juhoslávie sa v EÚ nachádzajú iba Chorvátsko a Slovinsko, rozhodli sme sa k nim pripojiť aj Bulharsko a Rumunsko pre väčšiu stabilitu dát.

Primárnym sledovaným ukazovateľom nášho modelu bola umelá premenná pre členstvo v Európskej únii. Ako môžeme vidieť v tabuľke, pre všetky štyri modely nám vyšiel tento ukazovateľ štatisticky významný na úrovni p hodnoty 1%. Takisto sú štatisticky významné pre všetky 4 modely aj ukazovatele Miera nezamestnanosti a Priemernej školskej dochádzky. Z kontextu témy našej práce si ale dôkladnejšie zanalyzujeme práve premennú pre Členstvo v EÚ.

Pre zreteľnejšiu interpretáciu dát sme sa rozhodli použiť verziu dát pre HDP na obyvateľa v logaritmoch, aby sme si vedeli definovať percentuálne zmeny. Najvyšší efekt vidíme pri Modeli 1, kedy sa členským krajinám medziročne zvyšuje HDP na obyvateľa o 0,0818 percentuálneho bodu v priemere. Vo zvyšných troch modeloch je tento efekt menší, no stále významný. Zaujímavosťou je porovnanie práve troch skupín post-komunistických krajín. Pre skupinu centrálnych krajín nám v rámci nášho modelu vyšiel efekt v hodnote priemerne 0,0306 percentuálneho bodu. Tento výsledok korešponduje s tvrdeniami, že práve tieto krajiny majú potenciál na rýchlejšiu transformáciu na základe nálad v spoločnosti (protest, revolúcie), a teda vplyv EU bol síce významný, no nie v takej miere ako pre ostatné postkomunistické krajiny. Dôležité je poznamenať, že Členstvo v EÚ pomohlo aj iným ukazovateľom, ako

napríklad otvorenosť ekonomiky. Bez nadnárodnej integrácie, ktorá na Slovensku prebieha od roku 2004 (rok vstupu do EU), by naša krajina nepatrila medzi vysoko exportne krajiny tak ako dnes. Z tabuľky vidíme, že pre Model 3 nám ukazovateľ Členstvo v EÚ vychádza na priemerne 0,035 percentuálne bodu. Pre tieto krajiny sa pre každý rok, keď boli členmi Európskej únie zvýšilo HDP o 0,035 percentuálneho bodu v priemere. Najvyšší efekt malo Členstvo v EÚ pre krajiny bývalej Juhoslávie, resp. Bulharsko a Rumunsko, čo sa konkrétne premietlo na zvýšenie HDP na obyvateľa priemerne o 0,0451 percentuálneho bodu za každý členský rok. Pre Chorvátsko a Slovinsko je ale nutné dodať, že ich proces transformácie výrazne ovplyvnila aj situácia na Balkáne a rozpad Juhoslávie. Na základe teórie o absolútnej konvergencii vieme, že krajiny s nižším ekonomickým rastom konvergujú k bohatším krajinám rýchlejšim tempom, s čím súhlasia aj dáta z nášho modelu.³⁴

Na základe kvantitatívnych výsledkov dokážeme vyhodnotiť vplyv členstva v Európskej únii na rast HDP na obyvateľa ako pozitívny v priemere pre všetky členské krajiny, a takisto aj pre nami vytvorené tri skupiny postkomunistických krajín.

³⁴ MANKIW, Gregory. 2009. *Macroeconomics*. 7th International Edition. New York :Worth Publishers, 2009. ISBN-13:978-1-4292-1887-0

4 Záver a diskusia

Proces transformácie z centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku všeobecne považujeme za veľmi komplexný a špecifický pre každú jednu krajinu. Medzi postkomunistickými krajinami existujú také, pri ktorých bol transformačný proces nevyhnutný, či už kvôli nálade v spoločnosti, prípadne zahraničnopolitickej orientácie. Nájdeme medzi nimi aj také, ktoré sa po rozpade Sovietskeho zväzu ocitli v pozícii, ktorá bola neznáma a volatilná. Mnohé z krajín si v počiatoch transformačného procesu prešli aj vnútroštátnymi záležitosťami, ako vojna či rozdelenie federácie. V prípade Slovenskej republiky, ale i ostatných krajín bol významným míľnikom procesu transformácie vstup do Európskej únie. Vstupom do nadnárodnej organizácie tohto charakteru, postkomunistické krajiny jasne vyjadrili preferenciu zahraničnej spolupráce a orientácie na ekonomický trh, čím sa významným spôsobom odpútali od znakov centrálne plánovanej ekonomiky.

Vplyv Európskej únie na transformačný proces postkomunistických krajín je významný z viacerých hľadísk. V rámci našej práce sme sa zamerali na ekonomické ukazovatele, no neopomenuteľný je aj politický, či napr. v dnešnej dobe i environmentálny vplyv. Z regresného modelu, ktorý sme si pre účely tejto práce vytvorili nám výsledné hodnoty potvrdzujú vplyv členstva v Európskej únii na rast HDP na obyvateľa, čo je jeden z najvýznamnejších ukazovateľov na meranie ekonomického rastu krajiny. Pozitívny trend rastu daného ukazovateľa sme potvrdili v modeli obsahujúcom všetky členské krajiny EÚ, ale čo je ešte významnejším výsledkom nášho výskumu je potvrdenie tohto javu aj v troch rôznych skupinách postkomunistických krajín. Už v rámci teoretickej časti sme dokázali tieto krajiny rozdeliť do menších skupín na základe primárne geografického hľadiska, ale aj etnicko-kultúrneho faktoru. Tieto skupiny sme zohľadnili aj v našom výskume, nakoľko našim primárnym cieľom bolo potvrdiť teoretické povedomie o tom, že členstvo v Európskej únii pozitívne vplýva na ekonomický rast členských krajín. Práca s jednotlivými skupinami nám dovolila sa zamerať na konkrétne krajiny a zároveň pomohla vylúčiť vplyv členských krajín, ktoré neboli súčasťou socialistického režimu.

V rámci čiastkového cieľa sme sa zamerali konkrétne na Slovenskú republiku, resp. skupinu krajín centrálnej Európy v porovnaní so zvyšnými dvomi skupinami (Pobaltské krajiny, krajiny bývalej Juhoslávie). Pri porovnaní týchto troch modelov sme zistili, že vplyv členstva v EÚ je pre všetky skupiny naozaj významný, no keď ich porovnáme medzi sebou, tak najvýznamnejší je pre krajiny bývalej Juhoslávie, ďalej pre Pobaltské krajiny a na záver

pre krajiny centrálnej Európy. Toto zistenie si vysvetľujeme na princípe absolútnej konvergenie, pretože objektívne môžeme zhodnotiť, že vplyvom balkánskej vojny dosahovali ekonomické ukazovatele práve balkánskych krajín najhoršie hodnoty.

Na záver môžeme zhodnotiť, že sa nám v našej bakalárskej práci podarilo splniť primárny i čiastkový cieľ, keď sme identifikovali kvantitatívny vplyv Európskej únie na ekonomický rast členských krajín, čím sme potvrdili tvrdenia viacerých zahraničných i domácich autorov, ktoré boli spomenuté v prvej kapitole tejto práce. Zároveň sme v jednom z modelov identifikoval vplyv EU konkrétne na krajiny centrálnej Európy, ktoré boli v minulosti súčasťou socialistického zväzu, čoho súčasťou je aj Slovenská republika.

Témou našej práce je transformačný proces Slovenskej republiky, a teda sa prirodzene v tejto časti práce naskytuje otázka, či môžeme pokladať transformačný proces na Slovensku za uzavretý. Podľa nášho názoru, vyplývajúceho z kontextu tejto práce, získaných poznatkov počas štúdia i pri písaní záverečnej práce a podrobného sledovania aktuálnej politickej situácie na Slovensku, si dovoľujeme tvrdiť, že transformačný proces Slovenskej republiky ešte nemôžeme považovať za ukončený. Primárnym cieľom bolo dobehnúť ekonomický rast západných krajín, orientovať sa na zahraničný obchod a stať sa súčasťou nadnárodných organizácií. Uznávame, že do istej miery sú tieto ciele splnené, no dotiahnuť sa ekonomicky na západné krajiny bude v dnešnej dobe vyžadovať väčšie investície do vedy a výskumu, a takisto podporu odvetví s vysokou pridanou hodnotou. Čo sa týka politickej orientácie našej krajiny, viacerí známych politikov za posledné obdobie vyhlasuje nesúhlas s pôsobením našej krajiny v Európskej únii, čo naštrbuje postoj Slovenska ako členskej krajiny z pohľadu jej občanov, ale takisto aj z pohľadu vrchných predstaviteľov EU.

Slovenská republika zaznamenala signifikantný ekonomický progres za posledných 30 rokov počas transformačného procesu, no stále nedosiahla na úroveň ekonomicky najvyspelejších krajín Európy.

Zoznam použitej literatúry

- [1] De Melo, Marta a kol. : *From plan to Market: Patterns of Transition*. 1996. The World Bank Policy Research Department
- [2] Heybey Berta & Murell Peter: *The Relationship between Economic Growth and the Speed of Liberalization During Transition*. 1999, The Gordon and Breach Publishing Group
- [3] Campos, Coricelli, Moretti: *Economic Growth and Political Integration: Estimating the Benefits from Membership in the European Union Using the Synthetic Counterfactuals Method*, (2014), IZA Publication
- [4] Megginson L. William & Netter M. Jeffrey : *From State to Market: A Survey of Empirical Studies on Privatization*. 2001, Journal of Economic Literature
- [5] Frank Karol, Morvaj Karol a kol. : *SLOVENSKÁ EKONOMIKA PO ŠTVRŤSTOROČÍ SAMOSTATNÉHO ŠTÁTU*. 2019. ISBN 978-80-7144-310-0. Vydavateľstvo VEDA
- [6] Kačurová Mária a kol : *Konvergencia ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám stav, riziká a scenáre*. 2006 , IFP, Ministerstvo financií
- [7] Mikloš, I. : Slovensko: príbeh reforiem. (zmena sociálno ekonomického modelu s ručením obmedzeným), 2007.
Dostupné na internete: http://www.upms.sk/media/Slovensko_Prbeh_reforiem.pdf
- [8] Príklady úspešne realizovaných projektov podporených z fondov EÚ v programovacom období 2004-2006, Bratislava: MVSR a EÚ, 2008
- [9] Convergence Criteria for Joining, European Commission
Dostupné na internete: https://economy-finance.ec.europa.eu/euro/enlargement-euro-area/convergence-criteria-joining_en
- [10] Gabrielová Herta: *Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii* , Working Papers EÚ SAV, 2012, ISSN 1337 - 5598 (elektronická verzia)

- [11] Jackson Anna-Louise, Reilly-Larke Courtney :What is a Double-Dip Recession? ,2022 ,
Dostupné na internete: <https://www.forbes.com/advisor/ca/investing/what-is-a-double-dip-recession/#:~:text=A%20double%2Ddip%20recession%20occurs,known%20as%20W%2Dshaped%20recessions.>
- [12] Šikulová a kol.: *Slovenská ekonomika: Desať rokov členstva v Európskej únii, Vybrané témy a problémy.*, 2014, vydavateľstvo VEDA
- [13] Podporujeme vzdelávanie v Poprade , eurofondy.gov
Dostupné na internete: <https://www.eurofondy.gov.sk/uspesny-projekt/podporujeme-vzdelavanie-v-poprade/index.html>
- [14] Program Slovensko, Eurofondy.gov
Dostupné na internete: <https://www.eurofondy.gov.sk/programove-obdobie-2021-27/operacny-program-slovensko/index.html>
- [15] Peev, E., Mueller, D. : *Democracy, Economic Freedom and Growth in Transition Economies*, 2012, Blackwell Publishing Ltd.
- [16] Morvay Karol a kol. : *Transformácia ekonomiky: Skúsenosti Slovenska*. 2005. ISBN 80-7144-143-0.
- [17] TASR: *Prieskum: Členstvo v EÚ pokladá za dobré menej ako polovica Slovákov*, Jan. 2023
Dostupné na internete: <https://www.teraz.sk/slovensko/prieskum-clenstvo-v-eu-poklada-za-do/687166-clanok.html>
- [18] MANKIW, Gregory. 2009. *Macroeconomics*. 7th International Edition. New York :Worth Publishers, 2009. ISBN-13:978-1-4292-1887-0
- [19] Prednášky of Prof. Peev na WU Wien (European Integration)

Databázy: Svetová banka, Eurostat, Ourworldindata.org

Prílohy

Príloha č.1:

Zoznam krajín zahrnutých do výskumu v rámci bakalárskej práce:

1. Slovenská republika
2. Česká republika
3. Maďarsko
4. Poľsko
5. Rakúsko
6. Estónsko
7. Litva
8. Lotyšsko
9. Bulharsko
10. Belgicko
11. Cyprus
12. Chorvátsko
13. Dánsko
14. Taliansko
15. Španielsko
16. Švédsko
17. Fínsko
18. Rumunsko
19. Portugalsko
20. Francúzsko
21. Malta
22. Luxembursko
23. Írsko
24. Holandsko
25. Slovinsko
26. Grécko
27. Nemecko

Zoznam použitých premenných v modeli jednoduchkej lineárnej regresie:

1. HDP na obyvateľa (HDP(cap))
2. Členstvo v Európskej únii (EU)
3. Priame zahraničné investície (FDI)
4. Inflácia (INF)
5. Nezamestnanosť (UNEMP)
6. Priemerná povinná školská dochádzka (EDUC)
7. Otvorenosť ekonomiky (OPEN)
8. Tvorba hrubého fixného kapitálu (FCAP)
9. HDP na obyvateľa v začiatočnom roku skúmania (HDP(initial year))

